

6-mavzu: Yer qa'ridan foydalanuvchilar uchun soliqlar va mahsus to'lovlar

Reja:

1. Yer qa'ridan foydalanganda soliqqa tortish zarurligi.
2. Soliq to'lovchilar, soliqqa tortish ob'ekti va bazasi.
3. Soliq stavkalari va soliqdan imtiyozlar.
4. Soliqni hisoblab chiqarish va budjetga to'lash tartibi.
5. Soliqni buxgalteriyada hisobga olish tartibi.
6. Tabiiy resurslarni soliqqa tortishda xorijiy davlatlar tajribasi.

1. Yer qa'ridan foydalanganda soliqqa tortish zarurligi. Tabiiy resurslardan samarali va oqilona foydalanishni ta'minlashga qaratilgan muhim vosita – bu davlat tomonidan tabiiy resurslardan foydalanish bilan bog'liq turli xil to'lovlardir. Jahon amaliyotida tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun to'lovlar tizimini bonuslar, rentals, royalti va soliqlar tashkil etadi. Bonuslar – bir martalik to'lov bo'lib, davlat uchun soliqlar kabi unchalik muhim moliyaviy resurs bo'lmasada, davlat budjeti daromadlarini oshirishning zarur elementlaridan biri hisoblanadi. Bonuslar hajmi har bir mamlakatning qonunchiligi bilan belgilanib, ular tabiiy resurslardan foydalanish bo'yicha kelishuvlar predmeti hisoblanadi.

O'zbekistonda ham xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tabiiy resurslardan foydalanishi jarayonida bonuslar to'laydi. Respublikamiz qonunchiligiga muvofiq, bonuslar – bu bitim tuzilgan vaqtda yoki muayyan natijaga erishilgach bitim shartlariga muvofiq belgilangan bir martalik to'lovlar hisoblanadi.¹

O'zbekistonda yer qa'ridan foydalanuvchilar ikki xil bonusni to'laydilar. Bular imzoli bonus hamda tijoratbop topilma bonusi. Rentals tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun to'lovlarning ikkinchi ko'rinishi hisoblanib, davlat tomonidan tabiiy resurslardan foydalanish bo'yicha shartnoma tuzish vaqtida undiriladigan to'lov hisoblanadi. Rentals kelishuv davri davomida yoki qazib olish

¹ O'zbekiston Respublikasining "Mahsulot taqsimotiga oid bitimlar to'g'risida" gi Qonuni, 20-modda.

boshlanishidan avval undiriladi. Royalti tabiiy resurslardan foydalanuvchining yalpi daromadidan foiz ko‘rinishida undirilib, davlat tomonidan tabiiy resurslarning egasi sifatida ishlab chiqarilgan mahsulotning qat‘iy ulushi o‘zlashtiriladi. Respublikamiz qonunchiligiga muvofiq, royalti – bu mineral xom-ashyoni qazib olish xajmiga yoki ishlab chiqarilgan mahsulot qiymatiga nisbatan foiz hisobida bitim shartlariga muvofiq belgilangan va investor tomonidan pul shaklida yoki qazib olingan mineral xom-ashyoning bir qismi tarzida to‘lanadigan muntazam to‘lovlardir.²

Jahon amaliyotida tabiiy resurslardan foydalanishni soliqqa tortish odatda foyda solig‘i va tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun maxsus soliqlar, ya‘ni renta soliqlari sifatida undiriladi. Shuningdek, ayrim xorijiy mamlakatlar soliq amaliyotida tabiiy resurslardan foydalanish hisobiga yuqori rentabellikka erishadigan xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar uchun aktsiz soliqlari ham amal qiladi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan keyin respublikamiz hududidagi barcha tabiiy, er osti boyliklari davlatimiz tasarrufiga o‘tdi. O‘zbekiston zaminida juda ulkan va noyob, hali ijtimoiy ishlab chiqarishga jalb etilmagan mineral xom-ashyo resurslari to‘plangan. O‘zbekistonda 100 ga yaqin, aniqrog‘i 95 turdagi mineral xom-ashyoni o‘zida mujassam etgan 2700 ta kon aniqlangan. Amalda Mendeleev davriy jadvalidagi barcha elementlar respublikamizda mavjud. Mamlakatning umumiy xom-ashyo salohiyoti 3,3 trillion AQSh dollari miqdorida baholanmoqda. Mavjud konlardan har yili 5,5 mlrd. AQSh dollariga teng foydali qazilmalar qazib olinmoqda.

Respublikamiz qonunchiligiga ko‘ra mavjud er osti boyliklari umumdavlat mulki hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining 1994 yil 23 sentabrdagi “Yer osti boyliklari to‘g‘risida” gi Qonuniga muvofiq 1995 yildan boshlab yer osti boyliklaridan foydalanilganlik uchun soliq joriy etildi va yer osti boyliklaridan foydalanuvchilar ularning xajmidan kelib chiqqan holda maxsus soliq to‘lay boshladilar.

² O‘sha manbada.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni joriy etilishidan asosiy maqsad – umumdavlat mulki hisoblangan yer osti boyliklaridan oqilona tarzda butun jamiyat a'zolarini va kelajak avlod manfaatlarini hisobga olgan holda foydalanish samaradorligini oshirish hisoblanadi.

O'zbekistonda 2002 yil 13 dekabrda "Yer osti boyliklari to'g'risida" gi Qonunning yangi taxriri tasdiqlandi va ushbu qonunning asosiy vazifasi bo'lib, yer osti boyliklariga egalik qilish, ulardan foydalanish va tasarruf etishda yuzaga keladigan munosabatlarni tartibga solishdan iborat ekanligi belgilandi.

Soliq kodeksiga ko'ra yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq umumdavlat soliqlari tarkibiga kiradi. Ushbu soliq tabiiy boyliklardan foydalanishning samaradorligini ta'minlash bilan birga sof fiskal vazifani ham bajaradi.

Respublikamizda yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq yer osti boyliklarining 53 turiga nisbatan belgilangan bo'lsada, budjetga soliq tushumi faqatgina 4-5 turdagi yer osti boyliklariga mutloq ravishda bog'liq bo'lib qolmoqda.

2008 yilda yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqning tushumlari tarkibida oltin 42,4 foizni, tozalangan mis 39,5 foizni, neft 4,2 foizini, tabiiy gaz va gaz kondentsati 10,1 foizini kumush 1,9 foizni tashkil etadi.

Agarda hududlar bo'yicha tahlil qilinganda jami yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq tushumining 39,9 foizi Toshkent viloyatiga, 45,2 foizi Navoiy viloyatiga, 13,0 foizi Qashqadaryo viloyatiga to'g'ri kelgani holda qolgan 1,9 foizi respublikamizning boshqa xududlari zimmlariga to'g'ri keladi.

2.Soliq to'lovchilar, soliqqa tortish ob'ekti va bazasi. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni to'lovchilari bo'lib, O'zbekiston Respublikasi hududida foydali qazilmalarni qazib olish, texnogen mineral hosilalardan foydali qazilmalarni ajratib olayotgan, shuningdek, foydali qazilmalardan foydali komponentlarni ajratib olgan holda ularni qayta ishlashni amalga oshirayotgan yuridik va jismoniy shaxslar hisoblanishadi.

Soliqqa tortish maqsadida yer osti boyliklari deganda yer qobig'ining yuqori qismini qamrab oladigan hamda foydali qazilmalarni tadqiq qilish va qazib olish

mumkin bo'lgan makon, foydali qazilmalar deganda -iqtisodiy va sog'lomlashtirish ahamiyatiga ega geologik hosilalar qaraladi. Tarkibida rangli, nodir, asl, qora metallar va boshqa mineral xom ashyo bo'lgan rudalarni bir korxonaga qazib olib, uni bundan keyin qayta ishlash uchun boshqa korxonalariga bersa (eksport bundan mustasno), qazib olinadigan rudani qayta ishlaydigan va soliq stavkasi belgilangan tayyor mahsulot chiqaradigan korxonaga soliq to'lovchi hisoblanadi. Masalan, Olmaliq mis qazib olish korxonasi tarkibida mis bo'lgan, qazib olingan rudani boyitish fabrikasiga beradi, fabrika boyitilgan rudani Olmaliq tog'-kon metallurgiya kombinatining mis eritish zavodiga topshiradi. Kombinat tayyor mahsulot -tozalangan mis chiqaradi, soliq stavkasi ham unga belgilangan. Mazkur holatda rudani qazib oluvchi korxonaga emas, balki tozalangan misni olganlik uchun kombinat soliq to'lovchi hisoblanadi.

Respublikamizda ushbu soliqni davlat budjetiga ta'minlab beruvchi (ob-havo qiluvchi) eng yirik soliq to'lovchilar bo'lib, Olmaliq tog'-kon metallurgiya kombinati, Farg'ona va Oltiariq neftni qayta ishlash zavodlari, Sho'rtan va Muborak gazni qayta ishlaydigan zavodlari, Navoiy oltinni qayta ishlaydigan korxonaga shuningdek, Angren ko'mir qazib oluvchi korxonaga va boshqa shu kabi er osti boyliklarini qazib chiqaruvchi va qayta ishlovchi yirik korxonalar hisoblanadi. Ruda qayta ishlash uchun O'zbekiston Respublikasidan tashqariga yuklab jo'natilgan yoki eksport qilingan taqdirda rudani qazib olgan korxonaga soliq to'lovchi bo'lib hisoblanadi.

Quyidagilar yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqqa tortish ob'ektlari hisoblanadi:

a) foydali qazilmalarni qazib olish hajmi (shu jumladan yo'l-yo'lakay olinadigan foydali qazilmalar va qimmatli komponentlar) ularni qayta ishlashdan olingan mahsulotning haqiqatda sotilish qiymati bo'yicha, qo'shilgan qiymat solig'i va aktsiz solig'ini chegirgan holda. Qazib olingan ruda tarkibidan, asosiy foydali qazilmadan tashqari, unga doir stavkalar belgilangan boshqa xom ashyo ajratib olingan taqdirda yo'l-yo'lakay olinadigan foydali qazilmalar va qimmatli komponentlar soliqqa tortish ob'ekti bo'lib hisoblanadi. Qazib olingan foydali

qazilma yoki uning bir qismi korxonada tomonidan boshqa materiallarni ishlab chiqarish yoki tayyorlash uchun xom ashyo hisoblangan taqdirda soliq ushbu xom ashyoni qazib olishning ishlab chiqarish tannarxidan kelib chiqib, tasdiqlangan stavkalar bo'yicha to'lanadi.

Hisobot oyida qazib olingan, lekin to'raligicha yoki qisman sotilmagan foydali qazilmalar hajmi uchun soliq sotilgan mahsulotning hisobot oyi yoki sotish amalga oshirilgan bundan oldingi oy uchun o'rtacha hisoblangan qiymatidan kelib chiqib to'lanadi. Gaz qazib chiqaruvchi korxonalar uchun soliqqa tortish ob'ekti bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilangan sotish bahosi bo'yicha, qo'shilgan qiymat solig'i va aktsiz solig'i chegirilgan holda, birlamchi tayyorgarlikdan o'tgan qatlamdan qazib olingan tabiiy (tozalanmagan) gaz hajmi hisoblanadi.

b) texnogen hosilalar hajmi (mineral xom ashyoni qazib olish va qayta ishlash chiqindilari) ajratib olingan asosiy foydali qazilmaning qonun hujjatlariga muvofiq haqiqiy sotilish qiymati bo'yicha, bunda qo'shilgan qiymat solig'i va aktsiz solig'i chegiriladi. Texnogen hosilalarga shu jumladan texnologik yoki boshqa sabablarga ko'ra vaqtincha ishlatilmayotgan mineral xom ashyoni qazib olish va qayta ishlash chiqindilari kiradi.

v) to'plangan chaqnoq tosh xom ashyosi namunalari, paleontologik qoldiqlar va boshqa geologik kolleksiya materiallarining hisob qiymati.

Yig'ish deganda chaqnoq tosh xom ashyosi namunalari, paleontologik qoldiqlar va boshqa geologik kolleksiya materiallarini tabiiy ochiq joylar, tabiiy yer osti bo'shliqlari (g'orlar), ishlatib bo'lingan karerlar, kon qazish sanoati buyumlari, daryo qayirlarida konchilik va boshqa maxsus ish turlarini bajarmasdan, yer ostining bir butunligini buzmasdan olib to'plash tushuniladi.

3. Soliq stavkalari va soliqdan imtiyozlar. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan belgilanadi va soliq to'lovchilarga O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi hamda Davlat soliq qo'mitasi va uning quyi organlari tomonidan belgilangan tartibda etkaziladi.

Hozirgi vaqtda O‘zbekistonda qazib olinadigan xom-ashyo turlari bo‘yicha yer qa‘ridan foydalanganlik uchun soliqning tabaqalashtirilgan stavkalari belgilangan. Foydali qazilmalarni qazib olishning tabiiy noqulay sharoitda ishlaydigan konlar davlat tomonidan qo‘shimcha ravishda qo‘llab quvvatlanadi. Ularga nisbatan pasaytirilgan soliq stavkalarni joriy etish orqali bunday korxonalar ishlab chiqarishini rivojlantirish va zamonaviylashtirishga qo‘shimcha mablag‘lar yo‘naltirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Hozirgi vaqtda jami 53 turdagi foydali qazilmalarga nisbatan tabaqalashtirilgan tarzda soliq stavkalari o‘rnatilgan.

2016 yil 1 yanvardan boshlab yer qa‘ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari quyidagicha belgilangan.

6.1-jadval

Yer qa‘ridan foydalanganlik uchun soliq stavkalari³

Soliq solinadigan ob‘ekt nomi	Soliq solinadigan bazaga nisbatan soliq stavkasi, foizda
Asosiy va qo‘shimcha foydali qazilmalar kavlab olish uchun	
Energiya manbalari:	
Tabiiy gaz	30,0
Utilizatsiya qilingan tabiiy gaz	9,0*
Er ostidan kavlab olingan gaz	2,6
Nostabil gaz kondensati	20,0
Neft	20,0
Ko‘mir	4,0
Rangli va noyob metallar:	
Tozalangan mis	8,1
Molibdenli sanoat mahsuloti	4,0
Konsentratlangan qo‘rg‘oshin	4,0
Metall rux	4,0
Volfram konsentrati	10,4
Uran	10,0**
Asl metallar:	
Oltin	5,0
Kumush	8,0
Qimmatbaho, yarim qimmatbaho va zeb-ziynat uchun toshlar xom ashyosi	24,0
Qora metallar:	
Temir	4,0
Kon-kimyo xom ashyosi:	
Tosh tuz (ovqatga ishlatiladigan)	3,5
Kaliy tuzi	3,5
Natriy sulfat	3,5
Fosforitlar (grafitlarga)	5,0
Karbonat xom ashyosi (ohaktoshlar, dolomitlar)	3,5
Glaukonit	3,5

³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 22 dekabrda PQ-2455-sonli qarori.

Mineral pigmentlar	4,8
Kon-ruda xom ashyosi:	
Plavik shpatli konsentrat	21,2
Tabiiy grafit	8,0
Ikkilamchi boyitilmagan kulrang kaolin	7,9
Kvarts-dala shpati xom ashyosi	6,5
Shisha xom ashyosi	3,0
Bentonitli loy	4,8
Talk va talk toshi	4,0
Talkomagnezit	4,0
Mineral bo‘yoqlar	5,7
Vollostanit	4,0
Asbest	4,0
Mineral tola ishlab chiqarish uchun bazalt	4,0
Barit konsentrat	4,0
Metallurgiya uchun noruda xom ashyo:	
O‘tga chidamli, qiyin eruvchan, qoliplash gilmoyasi	4,0
Ohaktoshlar, dolomitlar	4,0
Kvarts va kvartsitlar	6,5
Qoliplash qumlari	4,0
Vermikulit	4,0
Noruda qurilish materiallari:	
Tsement xom ashyosi	3,5
Tabiiy bezaktoshdan bloklar	3,5
Marmar ushog‘i	3,8
Gips toshi, ganch	5,3
Keramzit xom ashyosi	3,5
G‘isht-cherepitsa xom ashyosi (qumoqsimon, lyossimon jinslar, zichlovchi sifatida lyosslar, qumlar va boshqalar)	3,5
Gips va angidrit	4,0
Arralanadigan, xarsangtosh va shag‘al uchun toshlar	3,8
Qurilish qumlari	4,0
Tosh-shag‘al aralashmasi, shag‘al aralashmasi, mayda toshlar, shag‘al	4,0
Qumtoshlar	3,5
Chig‘anoq	3,5
Slanetslar	3,5
Boshqa keng tarqalgan foydali qazilmalar (mergellar, argelitlar, amvritlar va boshqalar)	3,5
2. Texnogen mineral hosilalardan ajratib olingan foydali qazilmalar	Asosiy foydali qazilma boyligini kavlab olganlik uchun stavkani 30 foizi

Izoh:

*) *Belgilangan stavka bo‘yicha yer qa‘ridan foydalanganlik uchun soliq O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Davlat soliq qo‘mitasi belgilagan tartibda utilizatsiya qilingan mash‘al gazini realizatsiya qiladigan korxonadan to‘lanadi.*

*) *“Navoiy KMK” DK uranni kavlab olganlik bo‘yicha yer qa‘ridan foydalanganlik uchun soliqni O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi belgilagan tartibda to‘laydi.*

4.Soliqni hisoblab chiqarish va budjetga to‘lash tartibi.

Yuridik va jismoniy shaxslar er osti boylıklaridan foydalanganlik uchun soliq bo‘yicha hisob-kitoblarni soliq organlariga yil boshidan o‘tib boruvchi yakun

bo'yicha belgilangan shaklda soliqni to'lash uchun belgilangan muddatda taqdim etadilar.

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni yuridik shaxslar quyidagi tartibda to'laydilar:

a) mikrofirma va kichik korxonalar – yilning har choragida, hisobot davridan keyingi oyning 25 kundan kechiktirmay;

b) mikrofirma va kichik korxonalar jumlasiga kirmaydigan boshqa soliq to'lovchi yuridik shaxslar – har oyda, hisobot davridan keyingi oyning 25 kundan kechiktirmay.

Keng tarqalgan foydali qazilmalarni qazib olish bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar yiliga bir marotaba, keyingi yilning 1 fevralidan kechiktirmay davlat soliq xizmati organlarining xabarnomasi bo'yicha hisob-kitobni ularga taqdim etadilar va yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqni to'laydilar.

5. Soliqni buxgalteriyada hisobga olish tartibi.

Yuridik shaxslarning yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq bo'yicha hisob-kitoblari buxgalteriya hisobi budjetga to'lovlar (turlari) bo'yicha qarzlarni hisobga olish hisobvarag'ida yuritiladi.

Hisoblab yozilgan soliq summasi buxgalteriyada quyidagicha aks ettiriladi:

-davr xarajatlarini hisobga olish hisobvarag'ining debeti;

-budjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish hisobvarag'ining krediti.

Budjetga o'tkazilgan soliq summalari quyidagicha aks ettiriladi:

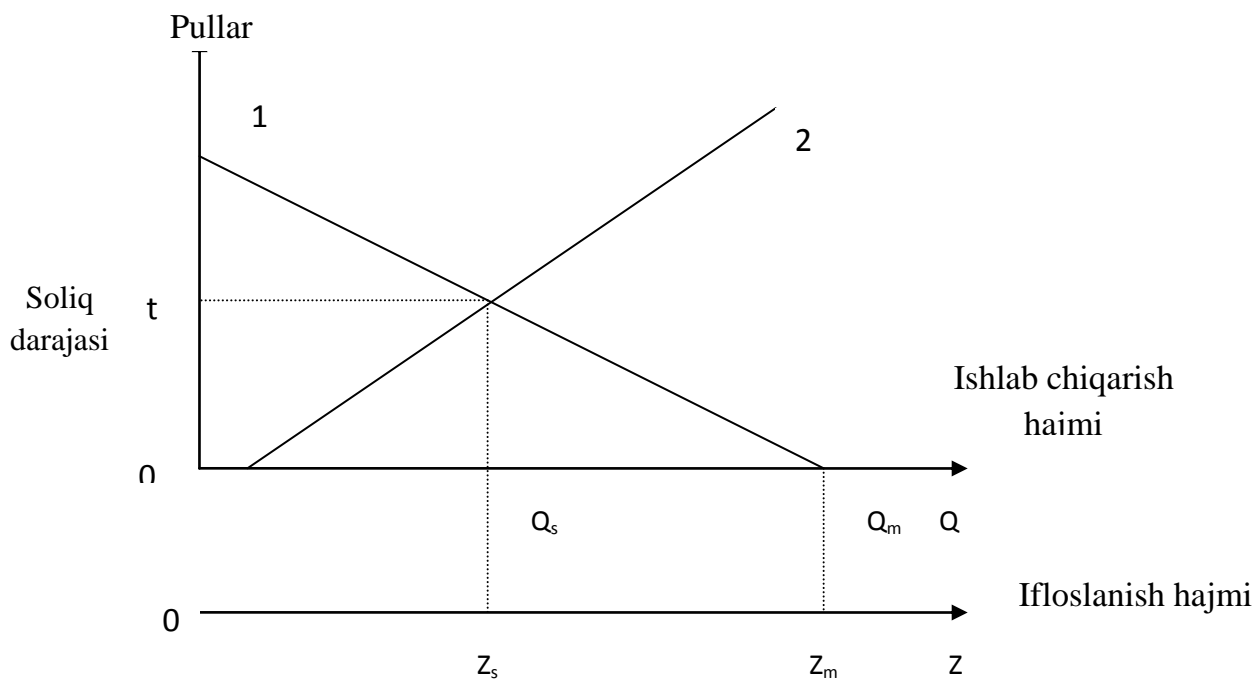
-budjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish hisobvarag'ining debeti;

-pul mablag'larini hisobga olish hisobvarag'ining krediti.

Soliq to'lovchi tomonidan ortiqcha soliq summalari to'langan holda, boshqa soliqlar va yig'imlar bo'yicha qarz bo'lmagan taqdirda, ushbu summalar soliq to'lovchiga uning yozma arizasiga ko'ra o'ttiz kun ichida qaytariladi yoki bo'lg'usi to'lovlar hisobiga qayd etiladi.

6. Tabiiy resurslarni soliqqa tortishda xorijiy davlatlar tajribasi.

Tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun majburiy to'lovlar yoki boshqacha aytganda soliqlar mohiyatini o'rganishda ularga davrlar nuqtai-nazaridan baho berish lozim. Iqtisodiy g'oyalarning shakllanishi va rivojlanishida soliq'larga doir ko'plab muammolar ko'tarilgan va o'rganilgan bo'lsada, klassik iqtisodiy maktab vakillari (A.Smit, D.Rikardo) iqtisodiy g'oyalarida ham, so'nggi iqtisodiy maktab vakillari (D.Keyns, A.Marshal) iqtisodiy g'oyalarida ham tabiiy resurslardan tejamkorlik bilan va oqilona foydalanishni rag'batlantirish va tartibga solish borasidagi g'oyalar uchramaydi. Biroq qadimgi davrlardan e'tiboran er, er osti boyliklari va tabiiy resurslarning boshqa turlaridan foydalanish soliqqa tortilib kelingan, ya'ni soliqlar vositasida tartibga solish mexanizmi muayyan darajada mavjud bo'lgan. Shu o'rinda tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun soliqlar va to'lovlarning nazariy tamoyillarini ko'rib chiqadigan bo'lsak, xo'jalik sub'ektlari o'z faoliyatlari davomida bevosita yoki bilvosita atrof-muhitga zarar etkazadi. Shuning uchun ham ular tabiat va jamiyatga etkazilgan ushbu zararni qoplashlari lozim. Xo'jalik sub'ektlarini atrof-muhitga etkazgan zararini qoplash uchun davlat tomonidan maxsus soliq (Pigu solig'i) joriy etishga qaratilgan g'oya ingliz iqtisodchisi A.Pigu tomonidan asoslangan bo'lib, uning g'oyasida xo'jalik sub'ektining ishlab chiqarish hajmi o'sishiga mutanosib ravishda atrof-muhitga etkazadigan zarar miqdori ifodalangan. A.Pigu o'z g'oyasini quyidagi rasm orqali asoslab bergan.

1-rasm. Atrof-muhitni ifloslantirganlik uchun oqilona Pigu solig'i⁴

Rasmda ifodalanishiga ko'ra xo'jalik sub'ektlarining ishlab chiqarish darajasi Q_m ga tomon o'sib boradi, chunki ular mana shu nuqtaga qadar foyda oladi. O'z navbatida ishlab chiqarishning o'sishiga mutanosib tarzda xo'jalik sub'ektlarining atrof-muhitga ta'siri ham oshib boradi, ya'ni ishlab chiqarishning Q_m darajasida atrof-muhit uchun etkaziladigan zarar darajasi Z_m ga teng bo'ladi. Ifloslantirish sharoitida Q_s darajasidagi ishlab chiqarishning ijtimoiy optimal darajasiga erishish uchun davlat tomonidan atrof-muhitni ifloslanish zarariga teng miqdordagi soliq joriy qilinishi kerak. Bunda soliq miqdorining t ga teng darajasi sof foyda egri chizig'i va ekstremal xarajatlar egri chiziqlarining kesishish nuqtasi bilan aniqlanadi. Xo'jalik sub'ektlari "ifloslantiradigan" mahsulotning har bir birligi uchun davlatga t soliqni to'lashi shart. Agar korxonalar ijtimoiy optimal darajadan ko'p mahsulot ishlab chiqarishga qaror qilsa (Q_s), u holda olinayotgan foyda hajmi

⁴ Manba: Бобылев С.Н., Ходжаев А.Ш. Экономика природопользования. –М.: ТЕИС, 2012. – с. 204.

t soliqlardan kam bo'лади va ishlab chiqarishning bunday hajmi korxonaga uchun zararli hisoblanadi.

Xo'jalik sub'ektlarining atrof-muhitni ifloslantirganliklari uchun maxsus soliqlarning joriy qilinishi, ularni ijtimoiy toza mahsulot ishlab chiqarishini va ishlab chiqarish hajmini Q_s gacha kamaytirishga undaydi. O'z navbatida xo'jalik sub'ektlarining atrof-muhitni ifloslantirishining optimal darajasi hisoblangan Z_s darajasiga erishiladi.

Amaliyotda ifloslantirishga optimal soliqni joriy qilishning qator muammolari mavjud. Samaradorlik nuqtai-nazaridan A.Pigu tomonidan asoslangan ideal soliq ifloslantirishlarning ekstremal xarajatlarini aniq aks ettirishi kerak. Amaliy jihatdan yondashganda ushbu g'oyani amalga oshirish aniq hisob-kitoblarning olib borish imkoni yo'qligi bois qator muammolarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun ham ko'p hollarda bu borada taxminiy hisob-kitoblar asosida qarorlar qabul qilinadi.

Iqtisodiyotga tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun soliqlar va boshqa iqtisodiy vositalarni (to'lovlar, litsenziyalash) joriy qilish xo'jalik sub'ektlarining ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sir ko'rsatishi, tabiiy resurslarga doir jamiyat manfaatlarini himoya qilishi, tabiiy resurslardan samarali va oqilona foydalanishni ta'minlashga qaratilgan texnologiyalarga investitsiyalarni rag'batlantirishdagi to'g'ri ekologik muvozanatni ta'minlashi lozim.

Jahon amaliyotida tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan soliqlar tartibga soluvchi va moliyalashtiruvchi soliqlarga bo'linadi.

Tartibga soluvchi soliqlar to'g'ridan-to'g'ri xo'jalik sub'ektlarining tabiiy resurslardan foydalanishini tartibga solish, soliq miqdori atrof-muhitga etkaziladigan zarar miqdoridan, texnik imkoniyatlardan va xo'jalik faoliyatining iqtisodiy retabelligidan kelib chiqib belgilanadi.

Moliyalashtiruvchi soliqlar esa, tabiiy resurslarni muhofaza qilish va takror ishlab chiqarish uchun moliyaviy resurslarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu turdagi soliqlarning xususiyatlari xo'jalik faoliyatining tabiiy resurslarga qat'iy

salbiy ta'siri bilan bog'liq bo'lmay, soliq miqdori foydalilik darajasi (renta) va uzluksiz moliyaviy tushumlar mezonida belgilanadi.

Tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun soliqlarning joriy etilishi tabiatdan foydalanishni iqtisodiy tartibga solish, turli xil tabiiy resurslardan samarali va oqilona foydalanish, tabiatni va tabiiy resurslarni muhofaza qilish va takror ishlab chiqarish uchun moliyaviy resurslarni shakllantirish kabi maqsadlarni ko'zlaydi. Ular erdan, suv ob'ektlaridan, er osti boyliklaridan foydalanish va ularni muhofaza qilish samarasini oshirishga, mineral-xomashyo resurslarini qazib olish va ulardan oqilona foydalanishga ijobiy ta'sir etishga qaratiladi.

Davlatning tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun soliq siyosati ikki yo'nalishda amalga oshiriladi:

- tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun maxsus soliqlar joriy etish;
- imtiyozli soliqqa tortish va soliqdan ozod qilish.

Mamlakatimiz soliq tizimida tabiiy resurs soliqlariga: yer solig'i, yer qa'ridan foydalanuvchilar uchun soliqlar va maxsus to'lovlar, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq kiradi. Joriy etilgan maxsus soliqlar orqali tabiiy resurslardan foydalanish muayyan darajada tartibga solinsa, imtiyozli soliqqa tortish orqali xo'jalik sub'ektlarining tabiatni muhofaza qilish tadbirlari rag'batlantiriladi. Shuningdek, ayrim tabiiy resurslardan me'yoridan ortiq foydalanganlik uchun iqtisodiy jazo choralari ham belgilangan.

Tabiiy resurslardan foydalanish bilan bog'liq soliqlarning joriy etilishi fiskal ahamiyat kasb etishi bilan birga, resurslardan samarali va oqilona foydalanishni ta'minlovchi iqtisodiy mexanizm sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Shu o'rinda tabiiy resurslarga boy o'lkamizda ulardan samarali va oqilona foydalanishni yo'lga qo'yishda tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun maxsus soliqlarning maqbul tizimining joriy etilishi, bir tomondan tabiiy resurslarni davrlar bo'yicha teng taqsimlagan holda ulardan samarali va oqilona foydalanish zarurati bilan ifodalansa, ikkinchi tomondan, tabiiy resurslarni qayta tiklash va sifat holatini yaxshilash uchun davlat xarajatlarini moliyalashtirish zarurati bilan belgilanadi.